

HALACHIC AND HASHKAFIC ISSUES IN CONTEMPORARY SOCIETY

48 - MINHAG: PART 6 - GEBROCHTS OU ISRAEL CENTER - SPRING 2017

1. קדירה שבשל בה בשר לא יבשל בה חלב ... אבל אם שהה מעת לעת קודם שבישל בה, הוה ליה נותן טעם לפגם, ומותר התבשיל אבל הקדירה אסור לבשל בה לא בשר ולא חלב. הנה: ... ודין כיסוי קדירה, כדין קדירה עלמה. ויש מחמירים בכיסוי, לומר דאעפ"י שאינו צן יומו דינו כאלו היה צן יומו, וכן נוהגין בקלף מקומות. וכן אני נוהג מפני המנהג, והוא חומר צל טעם!

שר"ע י"ד צג

Some minhagim appear to be without basis, yet there is nevertheless a benefit to observing them, simply because they are part of 'Minhag Klal Yisrael'.

2. הדרכי משה לוח ככרוכה על המנהג הזה וסיוס דבריו ואי איישר חילי אצטל המנהג כי הוא מנהג טעות ואין לו טעם לסמוך עליו

ש"ך יורה דעה סימן צג

Nevertheless the Rema tried to remove minhagim that were mistaken!

A] WET MATZA - THE HALACHIC POSITION

3. דתניא: יוצאין ברקיק השרוי ובמבושל שלא נימוח - דברי רבי מאיר. רבי יוסי אומר: יוצאין ברקיק השרוי אבל לא במבושל אף על פי שלא נימוח

פסחים מא.

The Gemara states that one can fulfil the mitzvah of matza on seder night with matza soaked in cold water, as long as it is not boiled.

4. ... לא קאמר רבי יוסי התם אלא משום דבעינן טעם מצה וליכא

ברכות לח.

The reason for R. Yosi invalidating boiled matza is that it no longer has the taste of matza, which is required.

5. והיכא דאיכא זקן או חולה ולא יכול למיכל מצה ציבשתה תרו ליה צמיא עד דמרככא ואכיל ליה עד דלא מיתמחה דתניא יולאין ברקיק השרוי

רא"ש פסחים פרק ב סימן יז

The Rosh (13C, Germany) writes that it was customary to soak matza for elderly and sick people who were not able to eat it when it was too hard to chew.

6. ויש שאינם רוצים לשרות המצה צמרק צליל הסדר, כי ראו את הצותיהם שעשו כן, וכסזורים שהוא משום שלא תחמין, ואינו כן. שלא נהגו להמנע מלשרות המצה צמרק אלא כדי שיהיה טעם מצה צפיהם כל לילה הראשון של פסח

פ' הראב"ן פסחים לט.

One of the first mentions of the minhag of gebrochts is in the commentary of the Ravan¹. He writes that some people have a family minhag not to put matza into their soup on seder night. They erroneously think that it could become chametz. In fact, the minhag is simply to preserve the taste of the matza.

1. R' Eliezer ben Nathan of Mainz - 1090-1170, a contemporary of Rabbeinu Tam and one of the earliest of the Ba'alei HaTosafot.

To download more source sheets and audio shiurim visit www.rabbimanning.com

B] MA'ARIT HA'AYIN

7. ואפוי שבישלו כגון לתינוק ולזקן לתקן ... אין בו משום חימוץ. ותניא ... רבי יוסי אומר יוצאין ברקיק השרוי אבל לא במבושל אף על פי שלא נימוח. ואמרין בפרק כיצד מברכין עד כאן לא קאמר רבי יוסי אלא גבי מצה דבעינן טעם מצה בפיו וליכא, והא לא שייך למימר אלא בלילה הראשונה, אבל בשאר ימי הפסח שרי. ויש שמחמירים, דלא ליתני למיטעני. וחומרא של בעל נפש היא

ראבי"ה חלק ב - מסכת פסחים סימן תעה

The Ravyah (12C, Germany) records a custom that some people would not eat matza meal products in case others became confused.

8. עבה"ט² והרשד"ם³ ס"ק כ"ו כתב שנוהגים העולם לעשות סופגנין ממצה אפויה. וע' בכנה"ג שכתב שגזרו בטיגון משום שאשה אחת טעתה לפי שראתה לאשת חבר שלקחה קמח ממצה אפויה והיא סברה שהוא קמח סתם ועשתה כן. וה"ה לפת כיסנין שקורין פטש"י. אבל סופגנין שדרכם לעשות טפי בפסח לא טעו ע"ש. ... ובפר"ח חלק בזה וכתב שאין אנו לגזור גזירות מדעתנו. וכן במדינתנו אין חוששין לזה שכל אשה יודעת שהקמח שמשתמשין בו בפסח היא ממצה אפויה וכתוש' או טחינה. רק שיש אנשי מעשה שמחמירין על עצמם ואין אוכלים שום מצה שרויה

שערי תשובה סימן תס

There was a custom in some places to avoid foods baked from matza meal due to Ma'arit Ayin. We see this recorded in the sefer Knesset HaGedola (R' Chaim Benveniste - 17C, Turkey). Some people had confused it with regular flour! Nevertheless, most communities did not adopt this extra stringency. The Pri Chadash (R' Hezekiah da Silva - 17C Italy) is unhappy at people inventing new gezeirot from their own opinions! Even if this was a concern, it would not extend to wetting regular matza, which could never be confused with chametz.

9. רב פפי שרי ליה לבורדיקי דבי ריש גלותא לממחה קדירה בחסיסי. (תוס' - קמח של עדישים דאין דרכם לזא לדיי חימוץ כל כך) אמר רבא: איכא דשרי כי האי מילתא בדוכתא דשכיחי עבדי? איכא דאמרי: רבא גופא מחי לה קידרא בחסיסי.

פסחים מ:

The Gemara discusses whether one can thicken a cooked dish on Pesach with 'chasisi' (according to Tosafot this is lentil flour). The first understanding of Rava's opinion is that he does NOT allow this in a place where people are not careful with halacha. The second seems to be that Rava is lenient and is not concerned for confusion. However some mefarshim (Tur 463) understand that, even according to the second understanding of Rava, he is only lenient for himself but still strict where there is a concern that people could be confused. The Chochmat Shlomo (463) understands that this one of the origins of the minhag of gebrochts.

C] THE MINHAG OF THE CHASSIDIM

10. ... אודות איסור בישול מצה שנתפררה. באמת כי גם שאינו איסור גמור וברור מדינא, מ"מ המחמיר תבא עליו ברכה, ואינו מן המתמיהין לאמר כי היא חומרא בלא טעם אלא טעמא רבא איכא במלתא, ליהרר מחשש איסור דאורייתא בקמח שנקלה דחיישין שמא לא בשול שפיר.

והנה עיינו ראות בהרבה מצות שיש עליהם מעט קמח אחר אפייה וזה בא מחמת שהיתה עיסה קשה ולא נילושה יפה יפה. ומ"ש בט"ז (סוף) ס' תנ"ט דבדיעבד שרי היינו המצות לחודייהו אבל לשום במרק מסתפק המג"א ס' תס"ג אפילו בדיעבד. מכל מקום כיון שעיינו ראות מצות הרבה שמצוי בהם קמח מעט נראה לעין אחר האפייה, אי אפשר להכחיש החוש. ומה שלא הזכירו זה הפוסקים, היינו משום שזה אינו מצוי כלל אלא בעיסה קשה שלא נילושה יפה, ובדורות הראשונים היו שוהין הרבה בלישה וגלגול עד שהיה נילוש יפה. עד שמקרוב זה עשרים שנה או יותר נתפשטה זהירות זו בישראל קדושים, למהר מאד מאד בלישה, ואין לשין יפה יפה, ולכן נמצא קמח מעט במצות של עיסה קשה, כנראה בחוש למדקדקים באמת. והנה משהו קמח בעין שעל פני המצה למעלה שמתחמץ במרק, כשמפררים את המצה לתוך המרק כנהוג בשבת, יש בזה חשש איסור דאורייתא, כי אין כאן תערובות כלל. אבל במצה טחינה שעושים ממנה עגולים יש לדון בזה דין תערובות

ומ"מ אין למחות בהמון עם המקילים, כיון שיש להם על מה שיסמוכו, והעיקר ע"ד רש"י והרמב"ם. אבל לפי מ"ש האריז"ל להחמיר כל החומרות בפסח, פשיטא שיש להחמיר ומ"מ ביום טוב האחרון המיקל משום שמחת יום טוב לא הפסיד. ובמי פירות פשיטא דאין להחמיר כלל כל הפסח.

שו"ת האדמו"ר הזקן סימן ו

2. R' Shimon Ashkenazi - 18C, Germany.

3. R' Shmuel ben Moshe - 16C, Greece.

The origin of the modern minhag not to eat gebrochts can be found in the teshuvot of the Alter Rebbe of Lubavitch⁴ at the end of the 18C. He has two concerns: (i) unbaked flour which may remain in the middle of the matza. Although there is a dispute whether this is a halachic concern, he recommends being strict. He writes that this became more problematic as people began to bake matzot more quickly; (ii) a second and more serious concern is flour dust which may coat the matzot in the factory. He invokes the injunction of the Arizal to be machmir where possible in issues concerning Pesach. However he is lenient with 'mei peirot' ie non-water contact eg butter, cheese, wine etc⁵. Many people are strict today, even with mei peirot. He is also lenient on the 8th day of Pesach.

11. הארי ז"ל כתב הנזכר ממשכו חמץ בפסח מוצטה לו שלא יחטא כל השנה

באר היטב תמז"א

The Ari z'l wrote that one who is machmir with even a tiny amount of chametz on Pesach can be guaranteed not to sin during the year.⁶

D] THE MITNAGDIM FIGHT BACK

12. אין עושין בפסח פת עבה טפח. (מגן אברהם ס"ק ד - נ"ל דזדיעזד מותר ...)

שו"ע או"ח תס סעיף ה

Matza may, even lechatchila, be baked to a thickness of a tefach (just over 3 inches). Bedieved, even thicker than a tefach is still kosher!

13. וגם נראה שהתחלת חומר זה יצא ממה שהיו נוהגין מקדם לעשות על פסח מצות עבות הרבה אף שלא היה כשיעור טפח מכל מקום היו עבות הרב' ומהם היו עושים הקמח לפסח ע"י גרירה ברי"ב אייז"ן. והוא מלתא דשכיחא טובא שימצאו מהם מה שלא נאפה יפה באמצע כפי הצורך ובאמת שראוי לכל מורה בעירו להשיגח ע"ז על מעשה אפוי' כשאופים המצות העבות להזהירם מאד על ככה שאפשר שיבואו לידי חשש חימוץ גמור. אבל האידנא איתכשר דרא ורובא דאינשי אין אופין מצות עבות כלל רק רקיקים דקים והקמח נעשה על ידי שמייבשים אותם בתנור ואחר כך טחנו ברחיים או דכו במדוכה ואזדו להו החששות הללו ...

שערי תשובה סימן תס ס"ק י

The Sha'arei Teshuva⁷ - a contemporary of the Alter Rebbe - rejects the minhag of gebrochts. He writes that the custom really only made sense when soft matza was made up to a thickness of a tefach (3 inches)! Already by his time, the practice was to create much thinner matza in which there was no real possibility of unbaked flour.

14. ... שמפני חשש רחוק כי האי אין למנוע שמחת י"ט והביא ראיה מדברי אביו הגאון זצ"ל ע"ד מצה שרויה שהמתחסדים פורשים מהם והוא ז"ל סתר כל דברי המחמירין ובאמת אין הדעת סובלת כל החומרות המתחדשים בכל יום!

שו"ת שאילת יעבץ חלק ב סימן סה

Rav Yaakov Emden⁸ rejects the minhag of gebrochts as an excessive chumra, as did his father.

15. קפו מותר לאכול מאכלים ותבשילין העשויים מקמח מצות ואין לחוש שמא נשאר מקום שלא נאפה יפה וכשיבא במים יחמיץ דאף שלא נאפה כל צרכו עכ"פ לא גרע מקליות שאינו מחמיץ

מעשה רב הלכות פסח אות קפו

The practice of the Vilna Gaon was to eat gebrochts.⁹

4. Reb Mendel of Vitebsk is cited by some early Chassidim as attributing the minhag not to eat gebrochts to the Magid of Mezerich. The Besh't himself may have eaten gebrochts!

5. Although soda, tea etc will be considered to be water.

6. It should be noted that this concept will NOT include any and every stringent practice on Pesach which is not based on real halachic concern of chametz. For instance, as we saw in the last shiur, Rav Kook is inclined to be lenient with some issues of kitniyot. Also, it is clearly deeply delusional to think that stringency on Pesach alone will lead to a sin-free life! The directive of the Arizal has broader context of character development and Yirat Shamayim and cannot be used a quick-fix segula.

7. R' Chaim Mordechai Margulies - Russia (1780-1820)

8. Germany (1697-1776)

9. Rav Chaim Volozhiner travelled on Chol HaMoed Pesach to visit to the Vilna Gaon specifically to see if he ate kneidlach. He did! (See Teshuvot Vehanhagot 3:144)

16. ... אולם הגאון יעב"ץ בתשובה (חלק ב' סי' ס"ה), הביא בשם מר אביו הגאון החכם צבי שסתר כל נימוקי המחמירים בזה, והעלה שמותר לשרות המצה בפסח. וכן הגאון רבי אליהו מוילנא הורה הלכה למעשה לבשל מצה בפסח, ולעשות ממנה כופתאות¹⁰, כי אפילו אם נחוש שמא נשאר קמח בתוך המצה, כל שהיה בתוך תנור חם אינו מחמיץ, וכן מבואר במעשה רב (אות קפ"ג). וכן נהג להקל גם הגאון בעל חתם סופר, ... וכן עיקר להלכה ולמעשה להתיר בזה. ... ומי שנהג להחמיר שלא לשרות מצה בפסח בחושו שכן ראוי על פי ההלכה, רשאי לבטל מנהגו בלי התרה, שהוא מנהג בטעות. אך מי שידע שמצד הדין מותר לשרות מצה בפסח, אלא שנהג כן מצד חומרא ורצונו לבטל מנהגו טוב שיעשה התרה על ידי שלשה, (על שלא אמר בתחלת מנהגו שיעושה כן בלי נדר). ...

שו"ת יחוה דעת חלק א סימן כא

Rav Ovadia Yosef records the various opponents to the minhag of gebrochts, including the Chatam Sofer.¹¹ He also rules that a person who adopted the minhag, thinking it was halacha, does not need hatarat nedarim to drop it.

17. נמצא טעם לא לאכול קניידלעך בפסח אף אם אין חשש חימוץ כלל שקליות אינו מחמיץ, שקניידלעך דינו כמצה עשירה ואין לאכול מצה עשירה בפסח שמצותה לחם עוני ומבטל בכך בידים המ"ע. ובמק"א הבאתי דברי הגר"ח מבריסק זצ"ל שהסביר ברמב"ם פ"ה דחמץ ומצה (ה"כ) "וביום הראשון בלבד הוא שצריך להיות זכרון ללחם עוני"

תשובות והנהגות כרך ב סימן רלד

R. Chaim Brisker did not eat gebrochts on Seder night. This was NOT due to a concern chametz, but to ensure that any matza they ate on that night was 'lechem oni' and not matza ashira.

Current practices regarding those who do not eat gebrochts vary:

- Some will eat gebrochts with non-water eg butter but others will not.
- Some will give gebrochts to children.
- Some eat gebrochts on 8th day and some not.
- Some have separate kelim for '8th day gebrochts' but other do not on the basis that by next year any taste will be over 12 months old and thus irrelevant.¹² Yet others only rely on this after a leap year since there will more than 12 months. In a regular year there are 12 months less 8 days.

18. ולעיקר הענין, ברור שהח"ס לא החזיק במנהג הנמנעים מאכילת שרויה בפסח, ובודאי ראה כן אצל רבו החסיד שבכהונה רבי נתן אדלר זצ"ל שלא נהג להחמיר, וכן רבינו הגר"א זצ"ל לא נהג להחמיר, וכפי שמקובל אצלנו הגר"א זצ"ל הקפיד על חתנו שאכל על שלחנו והחמיר בשרויה, (וסידר חתנו עם הרבנית שברוטב שלו לא יכניסו קניידלעך, והגר"א זצ"ל ראה הדבר ואמר לו שאפילו קליות אינו מחמיץ ואין מקום להחמיר) אבל החסידים נהגו להחמיר בזה מאד בכל מיני חומרות, וכפי ששמעתי המגיד ממעזריטש זצוק"ל התחיל לנהוג פרישות בזה ביותר ... וכפי ששמעתי הקדוש ה"חפץ חיים" זצ"ל לא אכל שרויה בפסח אבל לא נהג בזה עוד חומרות יותר, וכפי הנשמע טענו שהמצות של הגר"א זצ"ל נאפו בתכלית ההידור ולא שייך אצלו חשש של קמח שלא נאפה ויחמיץ, אבל אין בדין יש מקום להחמיר.

תשובות והנהגות כרך ג סימן קמה

19. סוף דבר, החשש בקניידלעך רחוק מאד אכן באיסור חמץ בפסח אין שיעור לחומרות סייגים וגדרים שישראל קיבלו על עצמם וכל לבבות דורש ה'. ומיהו עיין בדברינו בח"ב סימן רל"ד, שהבאנו מהראשונים דס"ל דאין ראוי לאכול מצה עשירה בפסח דהוי כמבטל המצוה דלחם עוני בידים ע"ש, ושמכאן סמך שלא לאכול קניידלעך בפסח ושהגר"ח החמיר כן ביום טוב ראשון דפסח יעושה ה'.

תשובות והנהגות כרך ג סימן קמד

R. Moshe Sternbuch presents a fascinating halachic history of the eating of kneidelach!

20. ומותר אח"כ לבשל המלות בפסח דאין חימוץ אחר אפי"ב. ויש אנשי מעשה שמחמירין על עזמן ואין שורין ואין מצלין מלות בפסח מהשש שמא נשאר מעט קמח בתוך המלות מצפנים שלא ילוש יפה וע"י השריה יתחמץ. ועיין בשע"ת סימן ת"ס דמלד הדין אין לחוש לזה דאחזוקי איסורא לא מחזקינן וצפרט צימיו שנוהגין לעשות ריקיין דקים. ומ"מ מי שנוהג בחומרא זו אין מזניחין אותו

משנה ברורה סימן תנח ס"ק ד

The Mishna Berura rules that it is clearly halachically permitted to wet and boil matza on Pesach and there is no concern of chametz. He records the minhag of gebrochts and instructs people NOT to make fun of those who keep it!

10. Kneidelach

11. Who lived in an area where many kept that custom. However, the personal practice of the Chatam Sofer is not clear. In one place (Shu't Chatam Sofer YD 222 s.v. ela) he writes that it is an appropriate chumrah not to soak matza. Yet in Minhagei Chatam Sofer (10:25) we find that he personally ate kneidelach. He may therefore have supported the minhag of gebrochts in principle but retained his personal minhag to eat them. See Sh'ut Teshuvot VeHanhagot (3:145).

12. Based on Chacham Tzvi (75). We do not rely on this for actual chametz.

E] WHEN IS A MINHAG NOT A MINHAG?

21. ... ומנהג משמע תורת מנהג יש בדבר, ומנהג כשר הוא

רש"י תענית כו: ד"ה אורוי

For Minhag to be valid it must have some Torah basis and be a 'minhag kasher' - ie not go against other halachic principles.

22. שאין הלכה נקבעת עד שיהא מנהג, וזה שאמרו מנהג מבטל הלכה, מנהג וותיקין, אבל מנהג שאין לו ראייה מן התורה, אינו אלא כטועה בשיקול הדעת

מסכתות קטנות מסכת סופרים פרק יז

A appropriate minhag may even override some aspects of halacha. An inappropriate minhag is simply an error.

23. גם כתבת שאין לשנות המנהג מפני הלעז. **מנהג זה גהנם למפרע.** שאם שוטים נהגו חכמים לא נהגו. ואפילו מנהג הגון אינו עוקר הלכה, אא"כ רופפת

שו"ת בעלי התוספות סימן יא

Minhag inverted is Gehinom!

F] THE DANGERS OF MINHAG - LO TITGODEDU

24. בְּנִים אֲתֶם לֵה' אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִתְגַּדְדוּ וְלֹא תִשְׁמְרוּ קֶרֶחַ בֵּין עֵינֵיכֶם לְמִית:

דברים יד:א

The Torah prohibits cutting in grief over the dead.

25. לא תתגודדו: לא תעשו אגודות אגודות

יבמות יז.

Chazal saw in this a prohibition on internal factionalism.

26. זו שאמרה תורה לא תתגודדו גו' אף על פי שעיקרה בא שלא לעשות חבורה על המת כמו שהתבאר במקומו, רמז יש בו שלא לעשות מצות אגדות אגדות. ר"ל שיהו עושין אלו כדרך זה ואלו כדרך זה עד שיהו נראין כנוהגין שתי תורות! במה דברים אמורים? כשאין בעיר אלא בית דין אחד ואף אותו בית דין בעצמו חלוקין לפסוק מקצתו כשיטה אחת ומקצתו כשיטה אחרת. אבל כל שהם שני כתי בתי דינין אף על פי שהן בעיר אחת, ובית דין אחד נוהג לפסוק כשיטה זו ובית דין האחר כשיטה זו, אין כאן אגדות אגדות. שאי אפשר לעולם שיסכימו כלם על דעת אחת וכל שכן בדברים התלויים במנהג שאין קפידא אם הללו נוהגים כך ואם הללו נוהגים כך. מעתה מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושים, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושים על הדרך שביארנו במקומו שהרי יש כאן חלוק מקומות ושאיין בעשייתה או במניעתה אלא מנהג

בית הבחירה למאירי יבמות יז.

The Meiri explains that minhag is a delicate balance. On the one hand, people need their own individuality. On the other, the Jewish people must always remember that it is 'guf echad' and may never do something which damages that unity.